

Kiezen is verliezen

Onderzoek naar de politieke opvattingen van Vlamingen.

SWYNGEDOUW, BILLIET, CARTON & BOERTE
Acco, Leuven, 1993.

24 november 1991 zal niet alleen de geschiedenis ingaan als een historische datum omwille van de betekenisvolle verschuivingen in het kiesgedrag der Vlamingen in de richting van extreem-rechtse of anti-politieke partijen en omwille van de organisatorische en programmatische reacties die dit heeft losgemaakt in alle politieke formaties. Het is tevens de meest becommentarieerde en geanalyseerde verkiezingsdatum uit de na-oorlogse geschiedenis.

Het Inter-universitair Steunpunt Politiek Opinie-onderzoek (ISPO) onder leiding van Jaak Billiet (promotor) en Marc Swyngedouw (onderzoeksdirecteur) dat werd opgericht in 1990 en het initiatief nam tot onderhavige studie, heeft meteen zijn belang aangetoond door die commentaren van wetenschappelijke ondersteuning te voorzien of terug te fluiten.

Juist de onafhankelijkheid van het ISPO staat borg voor relevant onderzoek, zowel in wetenschappelijk als in maatschappelijk opzicht. De politieke sociologie kan in Vlaanderen reeds bogen op een respectabele traditie. De wetenschappelijke en inter-universitaire bundeling der krachten zal die traditie ongetwijfeld bekrachtigen.

'Kiezen is verliezen' is inderdaad een puik staaltje van indringend politiek-sociologisch onderzoek, waarbij niet de oppervlakte-structuren van het stemgedrag centraal staan maar waarbij, via vaak ingewikkelde statistische operaties, wordt gezocht naar dieperliggende correlaties, die de particuliere context van de verkiezingen van 1991 overstijgen. Op basis van eenzelfde uitvoerige enquête wordt door diverse auteurs, vanuit diverse wetenschappelijke hypothesen die soms bevestigd, soms weerlegd worden, in twaalf hoofdstukken gepeild naar de mogelijke verbanden tussen

stemgedrag en kerkelijke betrokkenheid, lidmaatschap van verenigingen, onderwijsniveau, beroepsprestige, inkomen, leeftijd, gevoelens van politieke macht (elootheid), autoritarisme, individualisme en geslacht. Het zou onbegonnen werk zijn in dit bestek de rijkdom aan informatie die uit 'Kiezen is verliezen' kan worden gehaald volledig eer aan te doen. Ik beperk me daarom tot enkele controversiële vaststellingen.

Een eerste opmerkelijke vaststelling is dat, terwijl het stemaandeel van de traditionele partijen (CVP, SP en PVV) in de twee voorgaande decennia voortdurend afneemt (van 79,1% in 1974 tot 65,3% in 1991), het de groep vlottende kiezers is die bepaalt welke partijen de verkiezingen uiteindelijk zullen winnen of verliezen, maar dat zij daarom nog niet met meer kennis van zaken of op een meer overwogen wijze stemmen dan de meer trouwe kiezers. Sommigen zijn politiek goed geïnformeerd en stemmen vrij oordeelkundig, anderen weten heel weinig af van politiek (p. 145). Het is niet de graad van geïnformeerdeheid – die sterk correleert met leeftijd en opleiding – die bepaalt of men een vlottende dan wel een trouwe kiezer is. Wel blijken de Rossem- en Vlaams Blokkiezers evenals de blanco, ongedig of niet-stemmers over relatief weinig politieke kennis te beschikken; laaggeschoolden en jongeren zijn relatief oververtegenwoordigd.

Een tweede vaststelling is dat naast de objectieve variabele van het genoten onderwijs de subjectieve variabele van een utilitair-individualistische ingesteldheid ('wat in mijn voordeel is, is goed') het sterkst correleert met etnocentrische attitudes – en dus met stemmen op het Vlaams Blok – terwijl wie een levensbeschouwelijke overtuiging heeft of wie actief lid is van verenigingen minder kans heeft een utilitair individualist te zijn (p. 157). Dat is opmerkelijk.

Vooreerst omdat een utilitair-individualistische ingesteldheid vooral werd gepropageerd door de PVV. Maar zij heeft daar blijkbaar niet de 'vruchten' van

geplukt; die zijn ten goede gekomen aan het Vlaams Blok en aan ROSSEM. Men kan het neo-liberalisme zeker niet beschuldigen van racisme. Maar het is best mogelijk dat haar bezitsindividualistisch gedachtengoed mede inspirerend werkt op wie in het 'eigen volk eerst' vooral het 'eigen ik eerst' inhoudt.

Vervolgens omdat die utilitair-individualistische ingesteldheid blijkbaar ook sterk verband houdt met levensbeschouwelijke onverschilligheid ja, met vrijzinnigheid (p. 38). De secularisering leidt niet evident tot de moreel autonome personen, die zich bevrijd hebben uit de 'aan zichzelf verschuldigde onmondigheid' (Kant) en zelfstandig verantwoordelijkheid opnemen. Zij leidt a) evenzeer tot anomie, waarvoor reeds Durkheim waarschuwde, en waarbij het losgeslagen individu alle morele scrupules opzij zet ten dienste van zijn directe materiële eigenbelang. Vrijzinnigheid en levensbeschouwelijke overschilligheid blijken zich vooral te uiten in een 'populistische ontvoogding', in het politiek aanzwengelen van libertair en extreem rechts populisme (p. 39). De vaak terechte strijd van vrijzinnigen voor 'de-etisering' blijkt door velen begrepen te zijn als een algehele vrijbrief voor a-moreel gedrag.

Natuurlijk; het zijn niet de georganiseerde of geëngageerde vrijzinnigen die uiting geven aan dergelijke attitudes. Het utilitair-individualisme correleert immers ook sterk met niet-declachtigheid aan en in sociale groepen van kerkelijke of anderssoortige aard. Reeds Hannah Arendt wees op het verband tussen maatschappelijke vereenzaming en ontwortelingen een aanspreekbaarheid voor een totalitair-populistisch appél. Het is plausibel dat het desintegreren of ontbreken van sociale netwerken (met name in achtergestelde buurten) waarin mensen zich 'participant' kunnen voelen aan het maatschappelijke gebeuren de belangrijkste oorzaak is van dergelijke attitudes.

Maar precies dit wijst op een grote ver-

antwoordelijkheid van politieke formaties en verenigingen die zich steeds met de zaak van de vrijzinnigheid hebben geïdentificeerd. Immers, indien precies levensbeschouwelijke onverschilligheid en vrijzinnigheid hebben bijgedragen tot afkalking van de SP ten gunste van partijen die de populistische ontvoogding electoraal hebben weten te verzilveren – 'de trouwste SP-kiezers zijn katholiek' – (p. 38) dan zou dit erop kunnen wijzen dat het louter materialistische 'biefstukkensocialisme' dat vroeger tot collectieve zijnsverbanden in termen van klassenstrijd inspireerde, zich vandaag door sociaal-economisch achteruitgestelde quasi-spontaan vertaalt in een even materialistisch individualisme en etnocentrisme. Ook in Frankrijk heeft men vastgesteld dat het uitgerekend in de bastions van de PCF was dat het Front National van Le Pen het makkelijkst voet aan de grond kreeg.

Men zou hieruit een pleidooi kunnen afleiden voor de verzuiling als dam tegen egocentrische zingevingen, maar dat lijkt me een misvatting. Er bestaat nog een hemelsbreed verschil tussen een basisgericht, participatief verenigingsleven en de machtslogica van de verzuiling. Integendeel kan men precies de verzuiling, die is gebaseerd op verleden 'wij-identiteiten' aanwijzen als mede-oorzaak voor het afgrendelen van nieuwere zijnsverbanden die meer aansluiting vinden bij de 'nieuwe breuklijnen' in de waardenoriëntaties der Vlamingen en dan met name bij het toenemende belang dat progressieve mensen aan 'post-materiële' waarden en aan universalistische, culturele openheid hechten (p.108).

Een 'les' die hieruit wél te trekken valt is enerzijds dat alles in het werk dient te worden gesteld om precies in achtergestelde buurten een netwerk aan socio-culturele initiatieven te stimuleren en betrokkenen reële kansen op emancipatie aan te reiken en anderzijds om, wat de SP betreft, de ethische dimensie van het socialistisch engagement op niet moralistische wijze te benadrukken, en vooral, te vertalen naar de

concrete leefwereld van mensen toe. Er is overigens een rechtstreeks verband tussen participatie aan en in maatschappelijke groepen en moreel besef.

Overigens is het op zich interessant te vernemen dat de SP, zoals de CVP, slechts in beperkte mate met concrete en actuele kwesties wordt geassocieerd (p.61). In de mate waarin de media daar juist wél de focus op richten zou dit het stemverlies van beide partijen in de hand werken. Indien de kiezers voor SP en CVP vooral worden gemotiveerd door een meer globaal vertrouwen in de partij en haar politici, dan stelt zich voor beide partijen een serieus probleem. Zij worden tot gegijzelden van hun maatschappelijk imago en dat kunnen partij-ideologen of politieke marketeers niet meteen openbreken. Want enerzijds kunnen zij slechts stemmen winnen bij vlottende kiezers door zich in concrete dossiers te profileren, terwijl zij anderzijds steeds het risico lopen om ofwél toch steeds voorbij te worden gestoken door partijen die in het betreffende dossier een nog geprofileerder standpunt innemen, ofwél door die meer uitgesproken houding hun meer traditionele kiezers af te schrikken.

In zekere zin is dit vergelijkbaar met wat de PVV overkwam: het is niet per definitie de waterdrager van een idee die er ook evident de electorale winst uit haalt en wel omdat hij er de connotaties en implicaties niet van onder controle heeft. De 'publieke opinie' zet die steeds naar haar hand. Antipolitisme en utilitair individualisme roepen aldus bij een welstellende burger ('minder belastingen') andere associaties op dan bij een sociaal geïsoleerde ('minder vreemdelingen'). In eenzelfde optiek is het wellicht helaas juist dat de SP bij een goed deel van haar 'natuurlijke basis' geen stemmenwinst hoeft te verwachten uit een consequent open politiek jegens vreemdelingen. Die basis 'vertaalt' de forse uitspraken van een Tobback in het vluchtelingendossier vanuit een geheel ander referentiekader.

Tenslotte zij nog aangestipt dat de stemplicht blijkbaar bij machte is het verschil in politieke participatie tussen lagere en hogere beroeps categorieën uit te wissen (p. 81). Het afschaffen van de stemplicht zou vooral tot gevolg hebben dat sociaal economisch lagere beroeps categorieën hun stem niet meer zouden uiten. Indien het tot de essentie van de democratie behoort dat zij een adequate reflectie moet kunnen zijn van de politieke overtuigingen van de ganse bevolking, dan lijkt me dit een belangrijke reden ten voordele van een opkomstplicht. Soms is het immers precies nodig een vrijheid tot een plicht te maken indien daardoor kan worden verzekerd dat de zwakste maatschappelijke groepen niet uit de boot vallen... ook indien de boodschap van die groepen niet meteen van aard is het democratisch bestel te verstevigen.

Koen Raes